

Prof. Dr. Musa Yıldız

Silsile-i Sâdât-ı Kirâm

16. Hâce Alâeddin Attâr^(ks)-i

Doğumu, Nesebi ve Lakabı

Tam adı, Alâüddin Muhammed b. Muhammed Attâr el-Buhârî olan Hâce Alâeddin Attâr, Hârizm'den Buhara'ya göç eden varlıklı bir tüccarın üç oğlundan en küçüğüdür. Nesebinin, Yesevî Şeyhi Seyyid Ata vâsitasıyla Peygamber (sav) Efendimiz'e ulaştığı rivâyet edilir. XIV. yüzyılda Mâverâünnehir'in en önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri olan Buhara'da yetişmiştir.

Bazı tasavvuf kaynaklarında "Attâr" lakabının, gençlik yıllarında güzel koku ve itriyat ticaretiyle meşgul olması sebebiyle kendisine verildiği nakledilir. Bu lakap zamanla onun mesleğini bildiren bir ad olmanın ötesine geçmiş, gönüllere yaydığı

mânevî güzelliğin sembolü hâline gelmiştir. Kaynaklarda kendisinden "Hazret-i Hâce Alâeddîn", "Hâce Alâeddîn Attâr" ve "Mahdûm-ı A'zam" gibi hürmet ifâdeleriyle de söz edilmiştir.

Babasının vefâtından sonra kendisine düşen mîrâsı kabûl etmeyip Buhara'daki bir medreseye çekilmesi, hayâtının istikâmetini belirleyen ilk önemli tercihi olmuştur. İki ağabeyi ticâretle meşgûl olurken o, maddî imkânların sağladığı rahatlığı değil, ilim ve zühd hayâtını seçmiştir. Burada mîrâsı terk etmenin başlı başına bir üstünlük sayılmadığını belirtmek gerekir. İslâm, helâl mal edinmeyi ve serveti hayır yolunda kullanmayı teşvik eder. Hâce Alâeddîn Attâr'ın tavrında öne çıkan husus, malın kendisi değil, kalbin mala bağlanmamasıdır. Onun tercihi, kendi mizâcına ve mânevî arayışına uygun bir ferâgat kararıdır.

İnsan çoğu zaman sâhip olduklarıyla değil, vazgeçebildikleriyle de tanınır. Genç Alâeddîn'in mîrastan uzak durması, önünde açılan dünyalık imkâna rağmen gönlünün başka bir istikâmete yöneldiğini göstermektedir. Bu yöneliş onu, dönemin büyük mürşidi Hâce Muhammed Bahâeddîn Nakşibend (ks) Hazretleri ile buluşturacaktır.

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri ile Karşılaşma

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri bir gün Hâce Alâeddin Attâr'ın bulunduğu medreseye uğramış, onun zâhidâne yaşayışını ve istidâdını beğenmiştir. Genç Alâeddîn'i mânevî evlât edinmiş, daha sonra da kızıyla evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan adında bir oğlu dünyâya gelmiştir. Böylece Hâce Alâeddin Attâr, Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin hem mürîdi ve halîfesi hem de dâmâdı olmuştur.

Ancak onun târihî konumunu yalnız dâmatlık bağıyla açıklamak büyük bir eksiklik olur. Nitekim âile yakınlığı, kendisine tasavvufî terbiyede bir ayrıcalık sağlamamıştır. Aksine Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, zikir telkîninden önce onu zorlu hizmetlerle terbiye etmiş; nefsinde bulunabilecek itibar ve üstünlük duygusundan arınmasını istemiştir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın önce seçkin bir mürîd olarak yetişmesi, daha sonra âileye dâhil olması, Hâcegân yolunda neseb ve yakınlıktan önce ehliyet, edep ve istikâmetin esas alındığını gösterir.

Tasavvufta sohbet, yalnız bilgi aktarılan bir ders meclisi değildir. Sözün hâl ile desteklendiği, davranışın sözden daha fazla terbiye ettiği canlı bir eğitim ortamıdır. Hâce Alâeddîn Attâr, Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin sohbetlerinde bu terbiyeden geçti. Mürşidinin sünnete bağlılığını, gösterişten uzak yaşayışını ve insanı toplumdan koparmadan olgunlaştıran irşad anlayışını yakından gördü. Böylece öğrendikleri zihninde kalan bilgiler olmaktan çıktı; hayâtında karşılığı bulunan ahlâkî ilkelere dönüştü.

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin temsil ettiği çizgide dervişlik, özel kıyâfetlere veya toplumdan uzak bir hayâta indirgenmez. Esas olan, kalbi Allah Teâlâ'ya bağlı tutarken insanların arasında vazîfesini yerine getirebilmektir. Sonraki dönemlerde "halvet der encümen", yâni "halk içinde Hak ile berâber olmak" sözüyle ifâde edilen bu anlayış, Hâce Alâeddîn Attâr'ın şahsiyetinde de karşılığını buldu. Medresedeki zâhidâne hayattan çarşıdaki hizmete, oradan mürîdlerin terbiyesine uzanan hayâtı; mekân değişse de kulluk şuurunun değişmemesi gerektiğini gösterir.

Çarşıda Verilen Nefis Dersi

Hâce Alâeddîn Attâr'ın terbiyesinde en dikkat çekici safhalardan biri, kendisine odun toplama ve Buhara çarşılarında yalınayak elma satma vazîfelerinin verilmesidir. Şehrin itibarlı tüccarları arasında bulunan iki ağabeyi, kardeşlerinin bu şekilde çarşıda dolaşmasını hoş karşılamamıştır. O ise kendisine verilen vazîfeleri itirâz etmeden yerine getirmiştir.

Bu rivâyeti emeğin veya ticâretin küçümsenmesi şeklinde okumak doğru değildir. Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin maksadı çalışmayı değersiz göstermek değil; varlıklı ve itibarlı bir âileye mensup olan müridinin insanların bakışlarına bağımlılığını kırmak, "Başkaları benim hakkımda ne düşünür?" kaygısından kurtulmasını sağlamaktır. Nefis, yalnız servetle değil; makam, şöhret, soy, bilgi ve toplum içindeki itibarla da beslenebilir. Bazan insan, sâhip olduğu şeylerden vazgeçtiğini düşünürken onların zihnindeki ve gönlündeki karşılığını taşımaya devâm eder. Hizmet, işte bu gizli bağları görünür hâle getiren bir aynadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, "Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir." (Şems, 91/9) buyrulur. Nefis terbiyesi, insanın şahsiyetini yok etmesi değil; benlik iddiasını ilâhî

rızânın ölçüleri içinde yönetebilmesidir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın çarşıda verdiği imtihan, ileride üstleneceği irşad vazîfesinin mânevî hazırlığı olmuştur. Çünkü başkalarına yol gösterecek kimsenin önce kendi nefsinin itibar arzusuyla yüzleşmesi gerekir.

Burada günümüz insanı için de önemli bir ders vardır. Görünür olmanın neredeyse var olmakla eş tutulduğu, yapılan iyiliğin dahî sergilenme tehlikesi taşıdığı bir çağda yaşıyoruz. Hâce Alâeddîn Attâr'ın hayâtı, insanın değerini başkalarının alkışından değil, niyetinin doğruluğundan ve işinin

Allah katındaki karşılığından alması gerektiğini hatırlatır.

Odun toplamakla, elma satmakla ve insan yetiştirmekle geçirilen zamanlar dışarıdan bakıldığında birbirinden çok farklı görünebilir. Fakat bu vazîfelerin hepsi aynı hedefe yönelmiştir: Kulun yaptığı işi nefisine pay çıkarmadan, Allâh'ın (cc) rızasını kazanmak için güzelce yerine getirmesi. Tasavvuf terbiyesinin gündelik hayâta bakan tarafı tam da burada ortaya çıkar. İnsan yalnız seccâdesinin üzerinde değil; alışverişinde, mesleğinde, âile ilişkilerinde ve kendisine verilen küçük vazîfelerde de ahlâk imtihanı verir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın çarşıdaki hâli, daha sonra sohbet kürsüsünde söyleyeceği sözlerin sessiz hazırlığıdır.

Bazı tasavvuf kaynaklarında "Attâr" lakabının, gençlik yıllarında güzel koku ve itriyat ticâretiyle meşgul olması sebebiyle kendisine verildiği nakledilir. Bu lakap zamanla onun mesleğini bildiren bir ad olmanın ötesine geçmiş, gönüllere yaydığı mânevî güzelliğin sembolü hâline gelmiştir.

ağır bir güvenin ifâdesidir. Çünkü irşad, güzel söz söylemenin ötesinde sorumluluk ister. İnsanların farklı mizaçlarını tanımayı, acele hüküm vermemeyi, gerektiğinde susmayı, gerektiğinde uymayı, ölçüyü korumayı ve her şeyden önce yaşadığıyla örnek olmayı gerektirir. Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin henüz hayattayken Hâce Alâeddîn Attâr'a böyle bir görev vermesi, onun mânevî ehliyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu görevlendirme aynı zamanda tasavvuf eğitimindeki önemli bir ölçüyü gösterir: Kişinin kendi dünyâsında yaşadığı mânevî hâller, başkalarına

rehberlik etmesi için tek başına yeterli değildir. İrşad emâneti; sağlam bilgi, istikâmet, edep, sabır, insan tanıma kabiliyeti ve yetkili bir mürşidin güveniyle taşınabilir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın hayâtı, mânevî makâmın talep edilerek değil, sorumluluğu yüklenilerek kazanıldığını gösteren güzel bir örnektir.

Bahâeddîn Nakşibend'den Sonra

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin vefâtından sonra irşad sorumluluğunu üstlenen Hâce Alâeddîn Attâr, Hâcegân-Nakşibendî geleneğinin devamlılığında müstesnâ bir yer edinmiştir. Hattâ Nakşibendiyye yoluna onunla birlikte "Alâiyye" nisbesinin de eklendiği belirtilmektedir.

Hâce Alâeddîn Attâr irşad vazîfesini şahsî bir nüfuz alanı olarak değil, korunması gereken ağır bir emânet olarak görmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'in: "Şüphesiz Allah size emânetleri ehline vermenizi emreder." (Nisâ, 4/58) buyruğu, onun hayâtında müşahhas bir karşılık bulmuştur. O, kendisine teslim edilen irşad yoluna şahsî renk katma veya kendi adını öne çıkarma arayışına girmemiş; mürşidinden aldığı esasları korumaya çalışmıştır.

Emânete sadâkat, geçmişi olduğu gibi tekrâr etmek demek değildir.

Asıl sadâkat, değişen şartlar içinde temel ölçüleri kaybetmemektir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın yaptığı da budur. Sohbeti, hizmeti, zikri, edebi ve sünnete bağlılığı merkeze alan terbiyeyi yaşatmış; yolun şahıslar etrâfında değil, esaslar üzerinde devâm etmesini sağlamıştır.

Bu tavır, liderlik ve yöneticilik anlayışı bakımından da dikkat çekicidir. Bir topluluğun başına geçmek, öncekinin yerini doldurma iddiası taşımak değil; o topluluğu ayakta tutan değerleri tanımak, insanları ortak bir istikâmette buluşturmak ve geleceğe hazırlamaktır. Şâh-ı Nakşibend Hazretleri gibi büyük bir mürşidin ardından toplulu-

ğu bir arada tutmak kolay değildi. Hâce Alâeddîn Attâr bunu kendi şahsını büyüterek değil, ortak ölçüleri güçlendirerek başardı. Onun sessiz liderliği, makâmın kişiye değer kattığı değil, kişinin emânete sadâkati nisbetinde makâma değer kazandırdığı gerçeğini hatırlatır.

İrşadında Ölçü: Sünnet ve İstikâmet

Hâce Alâeddîn Attâr'ın irşad anlayışının merkezinde önceki mürşidlerde olduğu gibi sünnete bağlılık bulunur. Vefâtından önce müridlerine yaptığı vasiyette sünnete sınıksız sarılmalarını ve Nakşibendî yolunun usûllerini muhâfaza et-

melerini istemesi, onun tasavvuf anlayışının şer'î ölçülerden bağımsız olmadığını gösterir. Resûlullah Efendimiz'in, "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyruğu (Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5), bu anlayışın temel ölçülerinden biridir.

Onun şahsında sadâkat, edilgen bir bağlılık değildir. Sadâkat; öğrenmek, yaşamak, korumak, öğretmek ve emâneti ehil kimselere ulaştırmaktır. Bu sebeple Hâce Alâeddîn Attâr dönemini yeni tasavvufî esasların ortaya konulduğu bir dönem olarak değil, Bahâeddîn Nakşibend'in temsil ettiği anlayışın muhâfaza edildiği

ve devamlılığının sağlandığı bir dönem olarak değerlendirmek daha isâbetlidir.

Tasavvuf târihinin en önemli ölçülerinden biri "istikâmet"tir. Olağanüstü hâller, keşifler ve kerâmetler insanın ilgisini çekebilir; fakat irfan geleceğinde asıl değer, kulluğun sürekliliği ve ahlâkın güzelliğidir. Hâce Alâeddîn Attâr'ın hayâtında da gösterişli anlatılardan çok emânet, hizmet, terbiye ve devamlılık öne çıkar. Onu çağımıza yaklaştıran yönlerden biri de budur: Gürültülü iddialar yerine sessiz fakat kalıcı bir inşâ.

Devam edecek...